



Upphovsrätten i framtiden

– tillsätt en upphovsrättskommission

maj 2008

www.centerpartiet.se/framtidsdialogen

Upphovsrätten i framtiden – tillsätt en upphovsrättskommission

Inledning

Sverige är en av världens ledande IT-nationer. Som en naturlig följd av Internets utveckling och tillgänglighet krävs det att vi ser över svensk lagstiftning så att den inte blir ifrånsprungen av den tekniska utvecklingen. Det upphovsrättsliga området är ett exempel där Internets genomslag varit stort.

Med upphovsrätt menas att den som skapar ett verk får vissa rättigheter till det, rättigheter som ska ge stimulans till att skapa. Staten och den upphovsrättsliga lagstiftningen ska skapa en rimlig balans mellan upphovsmäns incitament till skapande och användares fri- och rättigheter. De rättigheter som upphovsrättshavare får genom upphovsrättslagen upprätthålls till största del idag i den traditionella informationssfären, såsom i etern, i tidningar, på TV och i bibliotek. Däremot ser vi att det är svårt för dem att upprätthålla sina rättigheter på Internet, vilket är fallet vad gäller olaglig fildelning. I framtiden blir det inte lättare eftersom det på sikt kan bli omöjligt att se vem som laddar ned vad. Det medför tyvärr också problem när det gäller att stoppa spridningen av barnpornografi och andra Internetrelaterade brott.

Under senare tid har just frågan om olaglig fildelning dominerat den offentliga debatten om upphovsrätt. En av flera orsaker har varit att EU:s s.k. sanktionsdirektiv snart införs i Sverige. Vi anser att den kompromiss som nåtts inom regeringen är bra. Upphovsrättsinnehavare får möjlighet att på ett rättssäkert sätt, via domstol, begära ut enskilda personers IP-adresser. Förslaget om att ålägga bredbandsleverantörer att stänga av användare som ägnat sig åt olaglig fildelning är kastat i papperskorgen.¹

Den bakomliggande frågan om upphovsrätten och dess funktion i dagens och framtidens samhälle har tyvärr inte fått lika mycket uppmärksamhet. Med anledning av frågans vikt arrangerade Centerpartiet i mitten av april i år ett framtidsseminarium om Upphovsrätten år 2030. Seminariet, som finns att se på www.framtidsdialogen.se, utmynnade i intressanta diskussioner och en rad spännande idéer. Med denna rapport lyfter vi blicken från den nutidsfokuserade diskussionen om fildelning och fokuserar istället på framtiden för upphovsrätten, skapande, kreativitet och innovation.

¹ Ds 2007:29, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/08/69/44/5d94c872.pdf>

För att komma vidare vill Centerpartiet tillsätta en upphovsrättskommission med uppdrag att se över det framtida upphovsrättsliga systemet. Kommissionen bör behandla bland annat följande aspekter:

- Hur skapar vi balans mellan det allmännas och användarnas intressen gentemot upphovsrättsinnehavares och upphovsmännens intressen?
- Vilken rättsordning främjar mesta möjliga kreativitet, skapande och innovation?
- Den tekniska utvecklingen går fort framåt. Hur anpassad och flexibel är lagstiftningen? Hur kan ersättningssystemet till upphovsmän se ut i framtiden?
- Hur ser möjligheterna ut för att skapa en europeisk variant av fair use? Hur skulle internationella överenskommelser vad gäller begränsningar och undantag i upphovsrätten se ut för att på bästa sätt främja skapande och kreativitet?
- Kan licensieringssystem som exempelvis Creative Commons vara en modell att i högre utsträckning än idag bygga vidare på? Hur främjar vi i så fall en sådan utveckling?
- Kan det upphovsrättsliga skyddet fungera mer som ett investeringskydd vad gäller vissa kostsamma verk?

/Annie Johansson, talesperson upphovsrättsliga frågor

Vad är upphovsrätt?

Upphovsrätt ges till den som skapar ett verk. Det ger upphovsmannen ekonomiska och ideella rättigheter över sitt verk, något som är tänkt att ge hon eller han incitament att skapa. I upphovsrätten finns också begränsningar i rättigheterna, som finns där för att gynna samhället i stort. En alltför stark upphovsrätt kan verka hämmande på skapande och kreativitet, liksom för möjligheterna att sprida och tillgängliggöra sig information och kunskap.

Mot upphovsrättsinnehavarnas rättigheter skall alltså vägas värdet av möjligheten för allmänheten att få ta del av och nyttja dessa verk. Denna avvägning har för dagens lagstiftning inneburit bland annat en rätt till kopiering för enskilt bruk och det faktum att upphovsrätten är begränsad i tid, kallat skyddstid, till 70 år efter upphovsmannens död.

Efter att skyddstiden löpt ut blir verket allmän egendom och del av vad som kallas för public domain. Uttrycket är egentligen hänförligt till amerikansk rätt och innebär att alla kan använda sig ett verk i public domain på valfritt sätt, för vilket ändamål som helst och utan att uppge upphovsmannen. En upphovsman kan också avsäga sig rättigheterna till ett verk och på så sätt dedicera det till public domain med en gång (i Europa har dock upphovsmannen ideella rättigheter hela skyddstiden, även om hon eller han kan välja att avstå från att nyttja dem).²

Sedan slutet av 1800-talet har upphovsrätten varit föremål för internationella konventioner och överenskommelser. Bernkonventionen från 1886 är fortfarande en central del i dagens upphovsrätt. Nutida konventioner och avtal skrivs bl.a. inom ramen för världshandelsorganisationen, WTO, och EU. I Sverige har vi en upphovsrättslagstiftning som reglerar förhållandena i Sverige, en lagstiftning som i mångt och mycket är formad av de konventioner som nämns ovan. Tyvärr är den svenska upphovsrätten idag ett lapptäcke av tillägg, ändringar och snåriga skrivningar. Svensk lagstiftning måste vara möjlig att förstå för andra än bara jurister specialiserade på upphovsrätt. Regeringen har därför nyligen tillsatt en välbehövlig utredning som ska se över lagstiftningen utifrån ett språkligt och redaktionellt perspektiv.

Men Centerpartiet anser att mer behöver göras inom det upphovsrättsliga området.

² http://sv.wikipedia.org/wiki/Public_domain

Dagens digitala miljö ger innovationsmöjligheter

Upphovsrätten är ett av de områden på vilka effekterna av digitalisering, Internet och det sätt på vilket vi idag använder oss av och letar information har satt upp nya förutsättningar för lagstiftningen.

Den snabba tekniska utvecklingen kan exemplifieras med några olika fenomen. Enligt Moores lag fördubblas processorhastigheten vartannat år. Enligt Kryders lag dubblas mängden data som kan lagras per area-enhet var artonde månad.³ Bandbredden ökar kraftigt. Vad det kan innebära i realiteten är att en person om 20 år sannolikt kan ha all musik som någonsin producerats i sin bärbara musikspelare. Vad det får för effekter avseende möjligheten att beivra otillåten spridning av upphovsrättsskyddat material är svårt att säga säkert, men sannolikt blir det inte lättare för upphovsrättsinnehavare att få den ekonomiska ersättning de har rätt till.

Den tekniska utvecklingen har möjliggjort framväxten av allt mer användarskapat innehåll på Internet. Enligt undersökningar förutspås att år 2010 kommer så mycket som 70 % av allt innehåll på Internet att vara skapat av användare. Nutida exempel är uppslagsverket Wikipedia och bloggofären. Det innebär att mellanmansförvaltad material kommer att bli en relativt liten del av Internet, även om det är sannolikt att dess ekonomiska betydelse kommer att vara stor.⁴

Det användarskapade innehållet bygger ofta på tidigare verk av olika slag. Detta är inte ett nytt fenomen. Under hela historien har både skapande och tänkande mestadels varit inkrementellt, d.v.s. byggt vidare på existerande verk och tankar. Sir Isaac Newton uttryckte det så som att "If I have seen further it is by standing on the shoulders of Giants". Den tekniska utvecklingen har gjort det avsevärt mycket lättare att sprida verk liksom att bygga vidare på ett verk någon annan skapat. Vi ser det som möjligheter för ökat skapande och fler innovationer. Därför är det naturligt och nödvändigt att den upphovsrättsliga regleringen i tillräcklig utsträckning ger utrymme till det.

Ur ett liberalt perspektiv är den digitala revolutionen mycket positiv. Internet ger individer större valfrihet, fler möjligheter att skapa på egen hand, ökad informationstillgång och därmed bättre möjligheter att fatta väl underbyggda beslut. Det ökar också möjligheterna för individen

³ http://user.it.uu.se/~jakobc/kurs/itkv03/itkv_f2_historia.pdf

⁴ <http://www.iva.se/upload/Verksamhet/Projekt/Internetframsyn/Internetframsyn-sakerhetsochjuridikpanelen.pdf>

att agera och inte bara vara en passiv mottagare av budskap. Sammantaget ökar individens egenmakt och det skapas enorma möjligheter till innovation, kreativitet och tillväxt.

Sammantaget anser vi det vara lämpligt att nu börja närmare studera vad framtidens teknik innebär för upphovsrätten.

Internet + upphovsrätt = nya möjligheter

Vi tycker det är viktigt att sluta se Internet som ett hot, som en världsomspännande kopieringsmaskin, och i stället se de möjligheter Internet ger, för såväl upphovsmän som användare. Internet skapar nya möjligheter för individer att skapa och sprida sina verk, liksom för upphovsrättsinnehavare att distribuera och saluföra verken. Det innebär också möjligheter för konsumenter att tillgängliggöra sig böcker, musik och film på ett helt annat sätt än tidigare.

Tidigare i historien har vi sett exempel på när ny teknik har uppfattats som hotfull av upphovsrättsinnehavare. Kopieringsapparaten ansågs vid dess uppkomst vara ett hot mot upphovsrättsinnehavarnas ekonomiska intressen och slutet för författarkonsten.⁵ Under 80-talet var kassetbandet ett stort hot, men även diskoteken vållade oro då de skulle innebära slutet för dansbanden.⁶ Mp3-spelaren är ett nutida exempel. Trots farhågor om de nya teknikernas negativa påverkan på skapande, innovation och upphovsrättshavarnas intressen har vi inte sett skapandet upphöra, utan snarare tvärtom.

Öka möjligheten till Fair use

Tillgång till information och kunskap är en vital del i ett demokratiskt samhälle. Alltför starka upphovsrättigheter kan inverka negativa på detta, det blir exempelvis dyrare för bibliotek att tillhandahålla information.⁷ Det är alltså viktigt att finna en balans mellan upphovsrättsinnehavaren och andra individers samt samhällets intressen.

Bland annat därför finns det i USA s.k. fair use. Det innebär att man försöker balansera å ena sidan rättighetshavarens intresse att få ekonomisk ersättning mot det samhälleliga intresset att ett verk kan spridas och användas under vissa förutsättningar utan att behöva ge ersättning till rättighetshavaren. Det kan t.ex. vara att en del av ett verk återges för att kunna beskriva, kritisera

⁵ "No Trespassing – Authorship, Intellectual Property Right, and the Boundaries of Globalization", Eva Hemmungs Wirtén

⁶ http://www.svd.se/opinion/ledarsidan/artikel_1236853.svd

⁷ http://www.kb.se/Dokument/Om/yttranden/direktivforslaget_synpunkter.pdf

eller parodiera verket, samt att använda visst material i undervisningssammanhang.⁸

Amerikanska domstolar har till exempel slagit fast att det är fair use att skriva en uppföljare till "Borta med vinden" utan att söka upphovsrättsinnehavarens tillstånd⁹, liksom att den största delen av sökmotortjänster på Internet är just fair use¹⁰. Utan fair use och andra undantag från upphovsrätten skulle möjligheten att söka och hitta information på Internet minska. Rapporten du nu läser hade till exempel varit mycket svårare att skriva.

Fair use stimulerar tillväxt, konkurrenskraft och skapande. Det har visat sig vara en viktig ekonomisk drivkraft i vår alltmer digitaliserade miljö. Enligt en nyligen genomförd studie bidrar de företag som gynnas av fair use med en sjättedel av USA:s BNP (år 2006). Studien visar också att dessa företag är framgångsrika då de växer snabbare än resten av ekonomin. Exempelvis är det högteknologiföretag liksom hela Internetekonomin som drar nytta av fair use.¹¹

I Europa finns inte fair use på samma sätt. Här finns istället vissa undantag från och begränsningar i upphovsrätten. Dessa har varit upp till enskilda stater att fatta beslut om. Ett exempel på det är EU:s Infosoc-direktiv i vilket det stadgas att medlemsländerna får implementera vissa begränsningar och undantag, inte att de ska göra det. Effekten av detta har blivit ett lapptäcke av nationella regleringar vilket inneburit att verksamheten försvåras för en rad aktörer såsom företag i form av musikaffärer som säljer låtar online, kulturella institutioner som bibliotek mm.¹² Det främjar vare sig det allmännas eller upphovsrättsinnehavarnas intressen.

Vi tycker det vore intressant att se hur en europeisk variant av fair use skulle kunna se ut. Ett sätt att åstadkomma något liknande vore att över nationsgränserna införa gemensamma tvingande begränsningar och undantag i det upphovsrättsliga skyddet. Då undviker vi de "lapptäcksproblem" som nämnts ovan. Enligt akademiker inriktade på upphovsrättsliga frågor finns det möjligheter att göra förändringar i upphovsrätten i den riktning vi pekat på ovan, och det utan att göra ändringar i de konventioner vi är bundna av. Förändringarna blir därför lättare att genomföra.¹³

⁸ <http://www.umuc.edu/library/copy.shtml>

⁹ "No Trespassing – Authorship, Intellectual Property Right, and the Boundaries of Globalization", Eva Hemmungs Wirtén

¹⁰ "Fair Use in the U.S. Economy" <http://www.ccianet.org/artmanager/uploads/1/FairUseStudy-Sep12.pdf>

¹¹ "Fair Use in the U.S. Economy"

¹² "Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright", Bernt Hugenholtz och Ruth L. Okediji http://www.ivir.nl/publications/hughholtz/limitations_exceptions_copyright.pdf

¹³ "Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright"

Creative Commons – lagstiftaren ska inte vara smakdomare

Det är inte bara en europeisk variant av fair use som skulle ge större möjligheter till kreativitet och skapande. Att få möjlighet att nyttja verk utan alla de begränsningar som upphovsrätten idag sätter upp är också ett intressant spår. Det skulle i så fall krävas något som ger möjlighet att, med upphovsmännens tillstånd, sänka trösklarna för hur verk får användas.

Bland dem som idag skapar nya verk finns många som reagerat mot den upphovsrättsliga regleringen. Det har lett till att ett alternativ till den traditionella upphovsrätten tagits fram, s.k. Creative Commons. Det är ett sorts licensieringssystem som ger möjlighet för upphovsmannen att förbehålla sig några men inte alla rättigheter som ges av den traditionella upphovsrätten.

Systemet bygger på fyra olika grundrättigheter. Upphovsmannen får välja om verket får bearbetas eller inte, om verket får spridas (i icke-kommersiellt syfte) eller inte, om bearbetningar av verket endast får spridas under samma villkor som ursprungsverket eller inte samt om all användning kräver att upphovsmannen omnämns eller inte. Dessa rättigheter kan man på egen hand välja att kombinera som man själv vill.¹⁴ Systemet är mer flexibelt än den traditionella upphovsrätten. Skaparen får bättre möjligheter att själv bestämma hur dennes verk får användas samtidigt som användaren blir mindre begränsad i användningen av verket.

I det nya digitala landskapet kommer vi förmodligen att se mer av licensiering, till exempel i form av Creative Commons. Precis som STIM idag ger licenser för att spela musik på krogen kommer vi troligen se en form av licensiering på fildelning av musik, böcker och film på Internet. Dessa olika licensformer kommer ha en tydlig roll mellan aktörerna för den digitala upphovsrätten. Kanske kommer vi att se en europeisk klareringsorganisation som fördelar licenser under begreppet Creative Commons.

Utvecklingen av alternativa upphovsrättsskydd är också en viljeinriktning som tydligt talar om att kvalitativt skapande inte enbart är det som skyddas i upphovsrättslagen. Man måste se bredden i kreativiteten. Lagstiftaren ska inte vara smakdomare utan söka de möjligheter som maximerar den bredast möjliga deltagande kreativitet som tänkas kan.

Creative Commons ska vara ett sätt att sänka trösklarna för användning av upphovsrättsskyddade verk. Vissa pekar på risken att ett licensieringssystem som Creative Commons kanske inte leder oss dit. En farhåga är att licensieringssystem skapar en djungel av

¹⁴ <http://www.creativecommons.se/omcc/>

regler som gör det svårt för användaren att förstå vad som är tillåtet och inte att göra med verket¹⁵. Vi anser ändå utvecklingen av Creative Commons och liknande vara ett steg på vägen mot en modernare upphovsrätt.

Upphovsrätten som ett investeringskydd?

Sveriges ekonomi är i mångt och mycket en kunskapsekonomi. Informationsteknologi och forskning är exempel på områden där vi måste vara konkurrenskraftiga för att klara oss väl i en globaliserad värld med allt större konkurrens. Att ge utrymme för kreativitet, skapande och innovation är absolut nödvändigt och den upphovsrättsliga lagstiftningen måste bidra till det.

Ibland kräver upphovsrättsskyddade verk stora investeringar. Det gäller exempelvis viss musik, när man spelar in vissa filmer och skapar viss mjukvara till datorer. Att de verk och produkter som investeringen leder fram till ska ha ett skydd är nästan alla överens om, det skapar incitament för att göra investeringar som leder fram till produkter vilka personer efterfrågar.

Tankar har förts fram om att upphovsrätten i högre utsträckning skulle kunna fungera som ett investeringskydd för vissa mer kostsamma verk. Att göra upphovsrätten mer lik patenträtten kan då vara en väg framåt, en väg som tål att utforskas närmare. Det skulle i så fall kunna innebära ett flertal förändringar mot idag, exempelvis att skyddstiderna för upphovsrättsskyddade verk kan förkortas. Det kunde också innebära ett registreringskrav, även det likt patenträtten.

Tillsätt en upphovsrättskommission

Allt som allt anser vi att utvecklingen vi pekat på i rapporten visar att alla intressenter skulle tjäna på en översyn av det upphovsrättsliga systemet.

En ytterligare orsak till det är att dagens upphovsrättslagstiftning lider av legitimitetsproblem. Frågan om fildelning för privat bruk och de ibland integritetskränkande åtgärder som vidtas mot fildelare är det främsta skälet. I takt med att de uppväxande generationerna allt mer ifrågasätter den rådande upphovsrätten och dess konsekvenser kommer kraven på en förändrad upphovsrätt att bli allt starkare. För Centerpartiet är det naturligt med en lagstiftning vilken uppfattas som legitim av så många som möjligt, både användare och skapare av olika sorters verk.

¹⁵ "The Future of the Public Domain", Niva Elkin-Koren (Lucie Guibault och Bernt Hugenholtz redaktörer)

Det nationella spelutrymmet vad gäller förändringar av den rättsliga regleringen är begränsat. I stor utsträckning är det internationella konventioner och avtal som styr lagstiftningen i Sverige. Dessa tar lång tid att ändra, något som vissa framhåller som ett argument varför man inte kan förändra dagens lagstiftning. Centerpartiet ser det från ett annat perspektiv. Just därför att det tar så lång tid att förhandla fram nya konventioner måste vi börja nu, annars riskerar lagstiftningen bli utdaterad. Det kan innebära både att upphovsrättsinnehavare riskerar gå miste om ersättning för användande av deras verk och att det allmännas bästa inte tillgodoses.

För att se över de aspekter som lyfts fram i rapporten vill Centerpartiet tillsätta en upphovsrättskommission. Kommissionen bör bestå av användare, skapare och rättighetshavare av upphovsrättskyddade verk. Också akademiker, näringsidkare med flera bör ingå i kommissionen. Utgångspunkten för processen bör vara att se över upphovsrättslagstiftningen med hänsyn till följande frågeställningar:

- Hur skapar vi den optimala balansen mellan det allmännas och användarnas intressen gentemot upphovsrättsinnehavares och upphovsmännens intressen?
- Vilken rättsordning som främjar mesta möjliga kreativitet, skapande och innovation?
- Den tekniska utvecklingen går fort framåt. Hur anpassad och flexibel är lagstiftningen? Hur kan ersättningssystemet till upphovsmän se ut i framtiden?
- Hur ser möjligheterna ut att skapa en europeisk variant av fair use? Hur skulle internationella överenskommelser vad gäller begränsningar och undantag i upphovsrätten se ut för att på bästa sätt främja skapande och kreativitet?
- Kan licensieringssystem som exempelvis Creative Commons vara en modell att i högre utsträckning än idag bygga vidare på?
- Kan det upphovsrättsliga skyddet fungera mer som ett investeringskydd vad gäller vissa kostsamma verk?